

Rola Archiwum w budowaniu regionalnej platformy współpracy – GLAM

Ryszard Bacmaga
Archiwum Państwowe we Wrocławiu

Tomasz Kalota
Uniwersytet Wrocławski
Biblioteka Uniwersytecka

Grzegorz Przybysz
Uniwersytet Wrocławski
Archiwum

Abstrakt: Archiwum Państwowe we Wrocławiu posiada pracownię digitalizacji w pełni wyposażoną w skanery o różnym przeznaczeniu, system elektroniczny do zarządzania procesem digitalizacji „Rejestr Skanów” i nowoczesną infrastrukturę IT. Potencjał sprzętowy, kompetencje pracowników oraz zgromadzone zbiory cyfrowe okazały się znaczącym kapitałem wspierającym rozwój Regionalnego GLAM w zakresie testowania i wdrożenia standardu IIF w kontekście prezentacji zbiorów archiwalnych. Udział Archiwum UWr w dwóch projektach digitalizacyjnych (Leopoldina i Alma Mater) to ogromny skok jakościowy. Nawiązanie współpracy z Biblioteką Uniwersytecką i Archiwum Państwowym dało impuls do działania. W toku kilkunastu spotkań, szkoleń i burzliwych dyskusji udało się wypracować proces digitalizacji zasobów archiwalnych i ich prezentację w zunifikowanym narzędziu informatycznym, prezentującym w jednym miejscu zasób Biblioteki, Archiwum i Muzeum. GLAM – *Galleries, Libraries, Archives, Museums* – to instytucje gromadzące dobra kultury. Każda tego typu instytucja pełni określone role, obejmujące gromadzenie, opracowywanie oraz dzielenie się ze społeczeństwem elementami dziedzictwa kulturowego. Wspomniane instytucje mają również do rozwiązania wspólne problemy, w czym pomoc ma współpraca w ramach Regionalnego GLAM.

Słowa kluczowe: Archiwum Państwowe we Wrocławiu, Uniwersytet Wrocławski, Archiwum Uniwersytetu Wrocławskiego, Biblioteka Uniwersytecka, Archiwum Państwowe Obwodu Lwowskiego, GLAM, digitalizacja, IIF, archiwa, biblioteki, współpraca, synergia

Bogate dziedzictwo kulturowe regionu, którego części depozytariuszem i spadkobiercą jest Uniwersytet Wrocławski, obliguje naszą uczelnię do wspierania regionalnych działań, których celem jest opieka nad świadectwami naszej kultury i tożsamości. Jesteśmy za nie odpowiedzialni i musimy zadbać o to, aby przekazać je następnym pokoleniom. Wyrazem tej odpowiedzialności jest między innymi animowanie i wspieranie współpracy pomiędzy instytucjami kultury w ramach Regionalnego GLAM. GLAM (*Galleries, Libraries, Archives, Museums*) tworzą archiwa, muzea, biblioteki, galerie, które gromadzą, opracowują, a później dzielą się ze społeczeństwem swoimi zbiorami – książkami, rzeźbami, obrazami, archiwaliami – bądź w sposób tradycyjny, organizując np. wystawy, bądź też w sposób bardziej nowoczesny,

czyli cyfrowy. Wiele różnych typów organizacji GLAM zмага się z problemami wspólnymi dla całego środowiska, ale każda z tych instytucji ma również odmienne kompetencje, stąd pomysł współpracy w ramach Regionalnego GLAM, co jest świetnym sposobem na tworzenie nowego modelu kultury na Dolnym Śląsku – kreatywnej, włączającej, odpowiedzialnej społecznie.

Regionalny GLAM na Dolnym Śląsku powstał z inicjatywy dyrekcji oraz pracowników Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu. W maju 2018 r. zostało zawarte Porozumienie ws. współpracy dolnośląskich instytucji kultury w zakresie standaryzacji dostępu do cyfrowych obiektów dziedzictwa kulturowego w standardzie IIF (*International Image Interoperability Framework*)¹. Wspomniany standard rozwijany jest przez międzynarodowe konsorcjum IIF (IIF-C)², które inicjuje współpracę bibliotek naukowych, bibliotek narodowych, archiwów, firm programistycznych, agencji cyfrowych i agregatorów przy realizacji następujących celów:

- zapewnienie naukowcom, badaczom oraz innym użytkownikom jednolitego i funkcjonalnego poziomu dostępu do zdigitalizowanych zasobów graficznych, audio i wideo, udostępnianych na całym świecie,
- definiowanie i utrzymywanie zestawu interfejsów API, które obsługują interoperacyjność między różnymi repozytoriami,
- rozwijanie, popularyzowanie i dokumentowanie współdzielonych technologii, które zapewniają użytkownikom na całym świecie komfortowe korzystanie z udostępnionych online zasobów cyfrowych.

Dolnośląski Regionalny GLAM został zawiązany przez następujące instytucje:

- Archiwum Państwowe we Wrocławiu – <https://www.ap.wroc.pl>,
- Muzeum Narodowe we Wrocławiu – <https://mnwr.pl>,
- Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu – <http://www.pwt.wroc.pl>,
- Uniwersytet Wrocławski – <https://uni.wroc.pl>,
- Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu – <https://ossolineum.pl>.

Praktyczną realizacją założeń zawartych w porozumieniu Regionalnego GLAM jest podejmowanie działań rozwojowych w ramach różnych projektów, które umożliwiają np.

¹ Oficjalna strona internetowa: <https://iif.io> [dostęp: 24.06.2022].

² IIF Consortium, <https://iif.io/community/consortium> [dostęp: 24.06.2022].

wdrażanie oraz modernizację usług cyfrowych i należyte opiekowanie się dziedzictwem kulturowym. Z racji tego, że niniejszy artykuł został przygotowany w związku z VIII Powszechnym Zjazdem Archiwistów, chcemy podkreślić w nim wkład Archiwum Państwowego we Wrocławiu oraz Archiwum Uniwersytetu Wrocławskiego w rozwój koncepcji Regionalnego GLAM oraz zaprezentować rozwiązania, które są efektem synergicznej współpracy pomiędzy archiwistami i archiwistkami z wyżej wymienionych instytucji.

Archiwum Uniwersyteckie we Wrocławiu

Obchodzące w 2021 r. 90-lecie swojego istnienia Archiwum Uniwersytetu Wrocławskiego posiada jeden z większych zasobów historycznych wśród jednostek tego typu w Polsce. Najstarsze dokumenty pochodzą z końca XVIII w. i stanowią niezwykle cenną spuściznę i kopalnię wiedzy o dawnych dziejach Uniwersytetu. Z materiałów, jakie znajdują się w naszym zasobie, warto zwrócić uwagę na „Zespół Akt Uniwersytetu we Wrocławiu z lat 1811-1945”. Zawiera on sześć serii, akta senatu i władz nadrzędnych oraz poszczególnych wydziałów: Teologii Ewangelickiej, Teologii Katolickiej, Prawa, Medycyny i Filozoficznego. W aktach znajdziemy również blisko 600 jednostek akt osobowych studentów i pracowników uczelni. Wart zauważenia jest również zespół drugi – „Zespół Akt Wyższej Szkoły Technicznej we Wrocławiu z lat 1910-1945”, który znajduje się w naszym zasobie wskutek ostatecznie nieudanej próby połączenia obydwu uczelni w czasie kryzysu gospodarczego lat 30. XX w. Kolejnym, trzecim w kolejności jest zespół „Zespół Akt Uniwersytetu Wrocławskiego od 1945 r.”. Jest to najliczniejszy zespół, który zasila dokumentacja wytwarzana na bieżąco przez struktury uczelni. Poza tym posiadamy bogaty zasób spuścizn osób związanych z Uniwersytetem czy kilka zespołów obcych, które znajdują się w Archiwum od dziesięcioleci.

Tak bogaty zasób zawsze cieszył się zainteresowaniem badaczy z Polski, ale również z całego świata. Analiza wykonanych kwerend, dokonana w 2015 r. przez ówczesną Dyrektorkę – dr Teresę Suleję³ – wykazała, że zasobem AUW interesują się historycy z całego świata. Oczywiście w tej grupie znaczącą większość stanowili badacze z krajów niemieckojęzycznych, choć nie brakowało zapytań np. z Japonii.

³ T. Suleja, *Badania naukowe w Archiwum Uniwersytetu Wrocławskiego w latach 1989-2014. Perspektywa kulturowego pogranicza* [w:] *Nauka w powojennym Wrocławiu 1945-2015: w 70. rocznicę powstania polskiego środowiska we Wrocławiu*, W. Kucharski, K. Bock-Matuszyk, G. Strauchold (red.), Wrocław 2015, s. 493-502.

Niestety do naszych czasów nie przetrwały najstarsze dokumenty z XVIII w., w ciągu XIX stulecia były one stopniowo przekazywane do Archiwum Prowincjonalnego i Biblioteki Uniwersyteckiej⁴. Były tam bezpieczne do wiosny 1945 r., gdy spłonęły wraz z całym budynkiem Archiwum. Akta, będące w naszym posiadaniu, zostały zebrane i zabezpieczone przez prof. Teofila Modelskiego⁵, który dosłownie zbierał je z ocalałych pomieszczeń zrujnowanego Uniwersytetu. To dzięki jego wytrwałości i charyzmie ocalała część historii niemieckiej uczelni. W podziękę za ten trud w czerwcu 2011 r. została odsłonięta tablica upamiętniająca profesora, która znajduje się na ścianie budynku archiwum przy ul. Szewskiej 50-51.

Świadomi wyjątkowości zgromadzonego materiału archiwalnego, pracownicy archiwum od lat starali się promować go przez liczne wystawy, udział w konferencjach naukowych czy produkcjach filmowych. Mimo zaangażowania niestety wspomniane pola eksploatacji mają charakter ograniczony i skupiają się na „reklamowaniu” zasobu, który i tak jest do obejrzenia jedynie w siedzibie Archiwum. Wyjście naprzeciw potrzebom użytkowników w coraz bardziej cyfrowym świecie wymagało pokonania tego problemu. Obserwując trendy w archiwistyce polskiej i międzynarodowej, nie mieliśmy wątpliwości, że digitalizacja i publikowanie naszych zasobów w Internecie będą przełamanie największej bariery w dostępie dla użytkowników. Doprowadzenie do sytuacji, w której badacz, zamiast tracić czas i pieniądze na dojazd, zakwaterowanie w mieście, rezerwując termin w naszej czytelni, po prostu siada przed komputerem w swoim domu i korzysta z wysokiej jakości skanów, opisanych w systemie archiwalnym, stało się jednym z naszych celów. Warto pamiętać, że wygoda użytkownika jest ważnym celem, acz nie jedynym. Digitalizacja poza ułatwieniem dostępu do zasobu ma go również chronić. Cel ten wypełnia się dwójako. Dzięki zeskanowaniu jednostki w znacznym stopniu ograniczamy udostępnianie wersji papierowej. W wielu archiwach, poza określonymi wyjątkami, nie udostępnia się oryginałów akt w czytelni, gdy dostępne są ich cyfrowe odwzorowania. Taką jednostkę można, jeśli tego ona wymaga, poddać konserwacji i odłożyć na stałe na regał w kwasoodpornym pudle, zapewniając jej ochronę przed przypadkowym zniszczeniem. Tę korzyść z digitalizacji zawsze mieliśmy z tyłu głowy, część naszych jednostek nosi na sobie ślady nadpaleń. Ich każdorazowe używanie powodowało

⁴ Szerzej na ten temat w: J. Drozd, *Inwentarz Akt Uniwersytetu Wrocławskiego 1811-1945*, Wrocław 1977, s. 9-13, <https://www.bibliotekacyfrowa.pl/publication/9126> [dostęp: 27.05.2022].

⁵ *Ibidem*, s.12.

kruszenie się kart i wiązało się z poważnym ryzykiem utraty zawartych w nich informacji. Z drugiej strony cyfrowe odwzorowania stanowią dodatkową kopię akt.

Z tak założonymi celami archiwum postanowiliśmy pracować nad rozwiązaniami, które umożliwiłyby zorganizowanie w jednostce profesjonalnego procesu digitalizacji. Niestety ograniczone siły i środki nie ułatwiały tego zadania.

Już na samym początku naszej digitalizacyjnej drogi zrozumieliśmy, że nie jesteśmy w stanie przygotować całego procesu samodzielnie. Postawiliśmy na współpracę. Pierwsze kroki były dość skromne. Wspólnie z Muzeum UW r opublikowaliśmy zdjęcia przed- i powojennych albumów zdjęć pracowników uczelni⁶. Całość ciężaru zadania przyjęło na siebie Muzeum, które następnie przygotowało notki biograficzne dla każdej z tych osób. Naszym zadaniem było jedynie użyczenie albumów, natomiast sama digitalizacja została wykonana w pracowni reprografii BUWr. Zyskiem archiwum było uzyskanie kopii cyfrowych w dobrej jakości oraz określenie proveniencji zasobu. W krótkim czasie doświadczyliśmy wzrostu zainteresowania naszymi zdjęciami. W ramach kwerendy, poza zwykłą prośbą o lepszą jakość zdjęcia (do druku), pojawiały się również pytania o to, czy posiadamy więcej materiałów o danej osobie, czy mamy zdigitalizowany inwentarz itp. Pierwsze publikacje materiałów pokazały nam, że wiele osób dzięki nim dowiadywało się o istnieniu archiwum i posiadanym przez niego zasobie.

Raz nawiązane kontakty w ramach samego uniwersytetu (na linii BUWr – Muzeum – Archiwum) zacieśniały się. Dzięki wymianie doświadczeń i szkoleń, mając na uwadze trendy płynące z Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych, jako archiwum przystąpiliśmy do ambitnego procesu retrokonwersji inwentarzy archiwalnych. Inwentarzy, które do tej pory istniały tylko w wersji papierowej. Część z nich napisana została na maszynie wiele lat temu, z upływem czasu, wskutek wpisywania poprawek, stały się one mało czytelne. Zeskanowanie, choć często praktycznie przepisanie ich od nowa, podniosło ich czytelność. Pliki pdf opublikowane na stronie domowej archiwum, wraz z warstwą OCR, stały się wygodnym narzędziem dla użytkownika. W ramach tych działań opublikowaliśmy z zasobu niemieckiego inwentarz akt, zdjęć profesorów i pracowników, wykaz pracowników oraz dysertacji z Wydziału Filozoficznego, natomiast z zasobu polskiego – wykaz doktoratów i habilitacji, życiorysów i zdjęć powojennych profesorów oraz spis doktoratów *honoris causa*. Po zakończeniu tego procesu zauważyliśmy spory wzrost zapytań o konkretne jednostki. Już nie

⁶ Zdjęcia z przedwojennych albumów o sygnaturze: S168, S169, S170, SG-I i SG-III A1; zdjęcia z powojennego albumu o sygnaturze: 6/4.

„Czy mają Państwo w swoim zasobie...”, ale „Proszę o udostępnienie jednostek o sygnaturze...”. Od strony pracownika Archiwum ułatwiło to i przyspieszyło naszą pracę. Ze strony użytkownika staliśmy się bardziej przystępni. Niestety mimo ułatwionego dostępu do zasobu wciąż skorzystanie z zasobu wiązało się w większości przypadków z osobistą wizytą w pracowni naukowej.

Digitalizacja inwentarzy czy pomocy archiwalnych pomogła nam przyspieszyć pracę również nad wewnętrznymi bazami danych, które chodź nie są dostępne dla użytkowników zewnętrznych, sprawdzają się na co dzień w pracy. Zdigitalizowaliśmy wszystkie spisy zdawczo-odbiorcze z otwartego zespołu Uniwersytetu po 1945 r. Pomogło to w stworzeniu kilku baz danych, takich jak baza absolwentów, doktoratów i habilitacji oraz zwolnionych pracowników UWr.

Po nawiązaniu współpracy w ramach jednostek UWr postanowiliśmy pójść dalej. Nasz pracownik uczestniczył w 2016 r. w serii szkoleń nt. digitalizacji. Szkolenia były organizowane przez Narodowe Archiwum Cyfrowe i prowadzone przez praktyków. W ich zakres wchodziło omówienie tematów, w tym czasie jeszcze nam obcych, takich jak przygotowanie i prowadzenie projektów digitalizacyjnych.

Kilka miesięcy później pojawiła się pierwsza realna szansa realizacji naszych planów digitalizacji zasobu. Na Uniwersytecie zawiązał się zespół ds. przygotowania dokumentacji aplikacyjnej do programu POPC⁷. Projekt miał zakładać digitalizację zasobów Uniwersytetu Wrocławskiego, a archiwum miało być jego istotnym elementem. Po wielu spotkaniach, zmianach założeń i ciężkiej pracy wielu ludzi w 2017 r., tuż przed poprzednim zjazdem archiwistów, dostaliśmy radosną wiadomość, że nasz projekt uzyskał dofinansowanie. Z perspektywy Archiwum była to zapowiedź dużych zmian, bowiem choć nasza jednostka przygotowywała się do digitalizacji przez kilka lat, jednak posiadaliśmy wiedzę przede wszystkim teoretyczną. Teraz mogliśmy wykorzystać ją w praktyce. Archiwum otrzymało w 2018 r. profesjonalny skaner do digitalizacji zbiorów o formacie A2+ z tzw. kołyską, a ponadto wysokiej klasy komputer wraz z oprogramowaniem graficznym. Dokonaliśmy adaptacji

⁷ Komunikat Rektora Uniwersytetu Wrocławskiego z dnia 13 stycznia 2016 r. w sprawie powołania Zespołu Projektowego do przygotowania wniosku *Prezentacja i promocja dorobku naukowego dydaktycznego, muzealiów i kolekcji Uniwersytetu Wrocławskiego – digitalizacja i udostępnienie danych w trybie on-line*. <https://bip.uni.wroc.pl/download/attachment/8400/z-dnia-13012016-r-zespol-projektowy.pdf> [dostęp: 29 czerwca 2022 r.]

pomieszczeń dedykowanych skanowaniu. Uzyskaliśmy szerszy dostęp do rozbudowanej infrastruktury serwerowej i oprogramowania do kontroli procesu digitalizacji.

Ramy projektu zakładały zeskanowanie określonej liczby jednostek w danym czasie. Wymagało to od nas wprowadzenia zmian w bieżącej pracy archiwum. W digitalizacji brało udział sześciu (na ogólną liczbę 11) pracowników. W wyniku działań przygotowawczych opracowano grafik pracy. Dzięki niemu każdy wiedział, kiedy będzie pracował w projekcie. Z jednej strony zapobiegło to konfliktom o dostęp do skanera/komputera, z drugiej pomogło uczestnikom projektu zaplanować swój dzień pracy i wykonać tradycyjne obowiązki służbowe.

Bardzo ważne w początkowym okresie projektu były dwa aspekty. Pierwszy z nich stanowiło jasne określenie zakresu obowiązków każdego z pracowników. Tak, by każdy wiedział, co robić. Drugim natomiast było odpowiednie wsparcie techniczne i merytoryczne. Szkolenia początkowe z obsługi sprzętu są oczywiście potrzebne, ale z doświadczenia możemy powiedzieć, że po rozpoczęciu prac zawsze pojawiają się dodatkowe pytania oraz problemy. I tu zauważyliśmy wartość dodaną projektu GLAM. Jako archiwiści mogliśmy skupić się na digitalizacji i opracowaniu zasobu w systemie archiwalnym, natomiast gdy pojawiał się błąd, np. związany ze skanerem czy bazą danych, zawsze wiedzieliśmy, z kim mamy się skontaktować, aby rozwiązać problem. Działo to oczywiście w dwie strony, również my służyliśmy pomocą, jeśli była taka potrzeba. Projekt Leopoldina trwał w naszej jednostce ok. półtora roku, w tym czasie wykonaliśmy blisko 150 tys. skanów. Nasi pracownicy zdobyli doświadczenie w digitalizacji, które umożliwi im kontynuowanie prac już nie w ramach projektu, ale w ramach obowiązków służbowych każdego pracownika.

Warto wspomnieć, że Projekt Leopoldina nie jest jedynym, w którym biorą czynny udział pracownicy Archiwum UW. W dalszym ciągu realizowany jest projekt, często określany skrótowo „projektem lwowskim”⁸, w którym digitalizowane są akta pochodzące z Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, znajdujące się w Archiwum Państwowym we Lwowie oraz w Archiwum Uniwersytetu im. Iwana Franki we Lwowie. Etapy digitalizacji wyglądają podobnie jak w przypadku Leopoldiny, z tym że digitalizacja i częściowa kontrola jest przeprowadzana przez pracowników ww. instytucji, natomiast ostateczna akceptacja skanów i uzupełnianie opisów archiwalnych w systemie AtoM odbywa się już w Polsce. Organizacja całego procesu oparta jest w znacznej części na metodyce wypracowanej w

⁸ *Alma Mater Leopoliensis. Dzieje humanistyki lwowskiej 1661-1946*. Więcej o projekcie na stronie www.kolekcjalwowska.uni.wroc.pl [dostęp: 27.05.2022].

projekcie Leopoldina bazującej na systemie zarządzania procesem digitalizacji IZZ (Inwentarz Zbiorów Zdigitalizowanych)⁹ wdrożonym w wielu jednostkach UWr również dzięki realizacji projektu Leopoldina. Archiwum UWr jest jednym z uczestników projektu i odpowiada za powstanie opisów archiwalnych.

Archiwum Uniwersytetu Wrocławskiego od lat uczestniczy w kształceniu przyszłych adeptów archiwistyki. Prowadzimy praktyki dla studentów z zakresu pracy w archiwum zakładowym, prezentujemy wyjątkowość jednostek z zasobem powierzonym. Dzięki zdobyciu przez pracowników Archiwum nowych kompetencji z zakresu digitalizacji od tego semestru prowadzimy również zajęcia z opracowania, digitalizacji i technik prezentacji w Internecie zasobów archiwalnych.

Z perspektywy Archiwum UWr Projekt Leopoldina był katalizatorem naszego udziału w GLAM, na poziomie Uniwersytetu. Dało nam to łatwiejszy dostęp do zasobów zarówno technicznych (jak serwery, aplikację, sprzęt do skanowania), jak i wiedzy *know-how*. Dzięki współpracy udało nam się rozpocząć digitalizację naszego sporego zasobu.

Archiwum Państwowe we Wrocławiu

Archiwum Państwowe we Wrocławiu jest jednym z najstarszych i największych archiwów w Polsce pod względem przechowywanego zasobu, jego wielkość na 2021 rok wraz z oddziałami zamiejscowymi wynosi ponad 29 km bieżących akt¹⁰. Digitalizacja w Archiwum Państwowym we Wrocławiu prowadzona jest w sposób systematyczny i uporządkowany zgodnie z ustalonymi przepisami i zasadami prawa archiwalnego. Pierwsze odwzorowania cyfrowe materiałów archiwalnych wykonano w 1998 r., na płaskim skanerze Mustek Paragon A3 Pro z przystawką do klisz¹¹. W kolejnych latach doposażano pracownię w kolejne urządzenia, w 2007 r. pozyskano m.in. kamerę hybrydową Zeutschel OK 300 Hybrid Color A0, a dwa lata później skaner dziełowy A2 Book2Net¹². Urządzenia te stanowiły podwaliny do rozpoczęcia masowej digitalizacji zbiorów archiwalnych w 2010 r. Zgromadzone dotychczas

⁹ R. Raczyński, *Autorskie aplikacje intranetowe oraz system CMS usprawniające pracę oraz procesy biblioteczne* [w:] *Wykorzystanie nowoczesnych technologii i mediów cyfrowych w Bibliotece Uniwersyteckiej we Wrocławiu. Stan na rok 2015*, G. Piotrowicz, M. Piłtyczak-Majerowicz (red.), Wrocław 2015, s. 39-44, https://www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/73941/PDF/Wykorzystanie_nowoczesnych_tehnologii_i_mediuw_cyfrowych_w_BUWr.pdf#page=39 [dostęp: 27.05.2022].

¹⁰ Sprawozdanie roczne z działalności Archiwum Państwowego we Wrocławiu za 2021 rok, dokument wewnętrzny Archiwum Państwowego we Wrocławiu.

¹¹ *Archiwum Państwowe we Wrocławiu 1811-2011. Przeszłość i współczesność*, J. Drozd, J. Gołaszewski (red.), Wrocław 2011, s. 242.

¹² *Ibidem*, s. 242.

zbiory cyfrowe, które zawierają różnorodny materiał archiwalny (mapy, dokumenty pergaminowe, fotografie, książki), prezentowane są w kilku dedykowanych dla archiwów serwisach internetowych. Podstawowym serwisem do prezentacji cyfrowych zbiorów archiwalnych jest portal szukajwarchiwach.gov.pl¹³. Archiwum wrocławskie swoje zbiory cyfrowe prezentuje również w bazie AtoM, dostępnej na stronie internetowej Archiwum pod adresem www.archeion.net¹⁴ oraz dodatkowo, wybrane zbiory, na portalu Matricula Online dostępnym pod adresem internetowym data.matricula-online.eu¹⁵. Powszechnie wiadomo, że nie zawsze dorównujemy i nadążamy za rozwiązaniami technologicznymi z zakresu digitalizacji, jak również prezentacji on-line zasobów cyfrowych. Wychodząc naprzeciw powszechnemu przekonaniu, Archiwum wrocławskie zawsze próbowało wykorzystywać pojawiające się interesujące nowoczesne rozwiązania technologiczne na własne potrzeby, ale również stara się zaspokajać oczekiwania użytkowników, korzystających z coraz bardziej nowoczesnych urządzeń i rozwiązań komunikacji między urzędami administracji publicznej.

Podjęcie współpracy Archiwum Państwowego we Wrocławiu z Biblioteką Uniwersytecką w ramach porozumienia GLAM¹⁶ formalnie rozpoczęto wraz z podpisaniem listu intencyjnego w dniu 24.04.2018 r. w sprawie standaryzacji digitalizacji. Porozumienie pozwoliło zintegrować lokalne środowisko instytucji publicznych, gromadzące dobra kultury, w celu wypracowania sposobu prezentacji zdigitalizowanych materiałów w sposób jednorodny i przyjazny dla użytkowników oraz zaimplementowania sprawdzonej nowoczesnej technologii w swoich placówkach. Poszerzenie oferty prezentacji zbiorów opartej na nowych rozwiązaniach dla instytucji, która posiada pracownię digitalizacji wyposażoną w skanery o różnym przeznaczeniu, system elektroniczny do zarządzania procesem digitalizacji, Rejestr Skanów „RS” i nowoczesną infrastrukturę IT, było bardzo interesujące i zarazem korzystne zarówno z perspektywy samej placówki, jak i przyszłych użytkowników. Wykorzystując posiadany potencjał sprzętowy, doświadczenie personelu oraz zgromadzone zbiory cyfrowe, Archiwum stało się znaczącym partnerem porozumienia, stawiającego za cel wdrożenia nowoczesnej technologii prezentacji obiektów cyfrowych za pomocą zbioru standardów IIF (*International Image Interoperability Framework*)¹⁷.

¹³ www.szukajwarchiwach.gov.pl [dostęp: 6.06.2022].

¹⁴ www.archeion.net [dostęp: 6.06.2022].

¹⁵ <https://data.matricula-online.eu/en/polen/breslau/elisabeth-kirche-zu-breslau> [dostęp: 6.06.2022].

¹⁶ www.bu.uni.wroc.pl/gram [dostęp: 6.06.2022].

¹⁷ *Ibidem*.

Na podjęcie oficjalnej współpracy z Biblioteką Uniwersytecką miał wpływ również szereg innych istotnych czynników. Jednym z nich była trwająca już, nieformalna współpraca pomiędzy pracownikami obydwu instytucji, którzy w ramach swojego prywatnego czasu spotykali się celem wymiany doświadczeń z zakresu digitalizacji materiałów oraz udostępnianiem ich wersji cyfrowych użytkownikom na zewnątrz instytucji. Niestety nieformalny charakter spotkań nie pozwalał na skoordynowane wdrażanie nowatorskich pomysłów dotyczących możliwości wprowadzania zmian w obszarze zabezpieczania materiałów archiwalnych i bibliotecznych. Niewykorzystanie owoców dotychczasowych kontaktów osób zaangażowanych w realizację toczących się procesów byłoby niekorzystne dla obydwu instytucji. Doświadczenie zawodowe i pasja dotycząca cyfryzacji, które towarzyszyły wąskiej grupie osób, pozwoliły na wykorzystanie potencjału w ramach GLAM i formalne zacieśnienie współpracy pomiędzy Archiwum Państwowym i Biblioteką Uniwersytecką oraz innymi instytucjami kultury zajmującymi się ochroną dziedzictwa narodowego. Idea promowania historii, zabytków kultury oraz samego regionu, oparta na materiałach z różnych instytucji, a dotycząca tego samego tematu, była propozycją bardzo interesującą. Kolejnym czynnikiem mającym wpływ na zaangażowanie się w projekt była możliwość wprowadzenia nowatorskich rozwiązań prezentacji zbiorów cyfrowych on-line w miejsce używanej dotychczas problematycznej technologii w systemie „RS” opartej na plikach statycznych w formacie DjVu. Archiwum Państwowe we Wrocławiu kilka lat wcześniej (w 2014 r.), bazując na doświadczeniach Biblioteki Uniwersyteckiej, wdrożyło własny system do zarządzania procesem digitalizacji Rejestr Skanów „RS”. Było to pierwsze wdrożenie systemu tej klasy w sieci Archiwów Państwowych. Główny mechanizm Rejestru Skanów zawiera niezbędne elementy opisu archiwalnego jednostek (m.in. typ obiektu, tytuł jednostki/zespołu, sygnaturę), zaimportowane z dostępnych baz archiwalnych. Ponadto w systemie zawarte są informacje o statusie obiektu (do konserwacji, do skanowania, do zwrotu, obiekt w magazynie), etapie digitalizacji (do kontroli, do poprawki, master, do przetwarzania, do archiwizacji, do publikacji, opublikowane) i wiele innych informacji niezbędnych w celu prowadzenia procesu digitalizacji. Ponadto system spełnia funkcję rejestracji i ewidencji ruchu materiałów archiwalnych pomiędzy magazynem a poszczególnymi pracownikami. RS nie tylko zarządza całym procesem digitalizacji, ale jednocześnie wykorzystywany jest do prezentacji w wersji uproszczonej Listy Skanów „LS”, udostępnionej w czytelni archiwum dla użytkowników zewnętrznych. Z kolei w pełnej wersji jest źródłem danych i dostawcą informacji dla pracowników działów merytorycznych w celu przeprowadzania kwerend, czyli poszukiwania wiadomości i wykorzystywania gotowych odwzorowań cyfrowych do załączenia w sprawie.

Wcześniej do tego celu wytwarzano pliki użytkowe z materiałów zdigitalizowanych w formacie DjVu¹⁸, który dotychczas był szeroko stosowany do prezentacji głównie materiałów bibliotecznych w ramach Regionalnych Bibliotek Cyfrowych. Format DjVu charakteryzuje się stosunkowo niewielkimi rozmiarami plików, co jednak wiąże się z dużą utratą jakości prezentowanych zasobów. Wytwarzanie kopii w tym formacie odbywało się za pomocą dedykowanego płatnego oprogramowania, a sam proces wytwarzania plików był bardzo słabo zautomatyzowany. Wytworzone pliki były ręcznie linkowane do poszczególnych jednostek w systemie „RS”, co w końcowym etapie dało możliwość prezentacji plików użytkowych on-line. Aby skorzystać z zasobów w formacie DjVu w przeglądarce, konieczne było zainstalowanie odpowiedniej wtyczki, umożliwiającej otwarcie pliku. Wraz z powstawaniem coraz nowocześniejszych wersji przeglądarek internetowych i ich ciągłymi aktualizacjami oraz w związku z brakiem wsparcia i rozwoju formatu DjVu ze strony producenta nastąpiło pogorszenie efektywności przeglądania plików.

Współpraca nawiązana z Biblioteką Uniwersytecką w ramach Regionalnego GLAM dała możliwość zastosowania nowoczesnej technologii prezentacji zasobów cyfrowych. Archiwum dokonało rozbudowy posiadanego systemu RS o funkcjonalność masowego tworzenia plików piramidalnych do strumieniowego prezentowania obrazów cyfrowych w standardach IIIF. Wzbogacając RS o mechanizm prezentacji IIP i protokoły z rodziny IIIF (*Presentation API, Image API*)¹⁹, uzyskano możliwość prezentacji zasobu w przeglądarkach oferujących rozbudowane funkcje, np. Universal Viewer (zaawansowana przeglądarka plików ze wsparciem dla szerokiej gamy formatów)²⁰. Rozbudowa systemu o dodatkowe funkcje pozwoliła na automatyzację wytwarzania kopii użytkowych w nowym formacie i uproszczenie dotychczas ręcznej pracy przy ewidencji zasobów cyfrowych obejmujące rozmiar w GB, liczby skanów na uzupełnianie automatyczne rozmiaru, liczby i sumy kontrolnej oraz automatyczne tworzenie wersji prezentacyjnej. Po archiwizacji gotowych i sprawdzonych plików poszczególnych obiektów uruchamiano proces poprzez zmianę statusu jednostki w systemie „RS” na „do publikacji”, który automatycznie wytwarza pliki w wersji strumieniowej. Dodatkowo system, po zakończeniu procesu przetwarzania, automatycznie dodaje miniaturkę „aparatu fotograficznego” do poszczególnego obiektu, za pomocą której uruchamiany jest podgląd zasobu cyfrowego. W 2019 r. dokonano konwersji całości zasobu cyfrowego w liczbie

¹⁸ <https://czytajpl.pl/2017/10/25/odczytac-format-djvu> [dostęp: 6.06.2022].

¹⁹ www.iiif.io/api/presentation/3.0 [dostęp: 6.06.2022].

²⁰ www.universal-viewer.softonic.pl [dostęp: 6.06.2022].

około 1,5 mln skanów na nowy system plików strumieniowych. Cały proces implementacji trwał około trzech miesięcy. Ponadto wdrożone zostały (wirtualne) serwery strumieniowe IIP oraz serwery przetwarzające pliki. Jednocześnie wykorzystywana wcześniej baza danych AtoM (wersja 1.3)²¹ zawierająca opisy archiwalne z połączonymi skanami użytkowymi w formacie DjVu, służąca do prezentacji skanów on-line, została przeniesiona na nowy serwer i podniesiona do najnowszej wersji instalacyjnej systemu (2.5). Efektem tych prac była nowa odsłona portalu www.archeion.net (kwiecień 2021) prezentująca prawie milion skanów w standardzie IIIF w miejsce dotychczas udostępnianych plików DjVu. Nowatorskie rozwiązanie prezentacji wersji strumieniowej pozwala na korzystanie i prezentowanie zawartości pliku źródłowego, który daje możliwość oglądania obiektu w jakości zeskanowanego oryginału bez wymagania instalowania dodatkowych wtyczek. Głównym celem wdrożenia nowatorskiego systemu była poprawa efektywności realizacji procesu wytwarzania kopii użytkowych wewnątrz instytucji, poprawa jakości prezentowanych skanów obiektów i poszerzenie możliwości dostępu do bieżących zasobów cyfrowych przez pracowników. Tym samym Archiwum poprzez wdrożone rozwiązanie dołączyło do grona instytucji prezentujących swoje zbiory w sposób przyjazny dla użytkowników (<https://iiif.io>)²².

Nową technologię prezentacji strumieniowej wykorzystano również w wystawach multimedialnych prezentowanych on-line. Podczas pandemii koronawirusa w latach 2019-2022²³, w związku z obostrzeniami, większość instytucji kultury ograniczyła swoją działalność kulturalną i wystawienniczą, uniemożliwiając w ten sposób użytkownikom zewnętrznym korzystanie z dóbr kultury. Stworzono i zaprezentowano w nowatorski sposób kilka wystaw tematycznych, prezentując wybrane zbiory cyfrowe w najwyższej jakości obrazu z możliwością analizowania najdrobniejszych szczegółów, np. wystawę poświęconą wpisaniu 13 obiektów, w tym m.in. 11 rotulusów z klasztoru premonstratensów na Ołbinie we Wrocławiu ze zbioru Archiwum Państwowego we Wrocławiu na listy krajowego i światowego dziedzictwa UNESCO²⁴.

Archiwum Państwowe we Wrocławiu, poszerzając pakiet innowacyjnych rozwiązań przy prezentacji zbiorów, w ramach współpracy GLAM podjęło działania związane z

²¹ www.ap.wroc.pl/atom [dostęp: 6.06.2022].

²² www.iiif.io [dostęp: 6.06.2022].

²³ www.medicover.pl/o-zdrowiu/pandemia-koronawirusa-na-swiecie-i-w-polsce-kalendarium.7252.n.192 [dostęp: 6.06.2022].

²⁴ www.ap.wroc.pl/wystawy/dolnoslaskie-objekty-wpisane-na-listy-krajowego-i-swiatowego-dziedzictwa-unesco [dostęp: 6.06.2022].

odwzorowaniem cyfrowym w nowoczesny sposób wybranych pieczęci z dokumentów pergaminowych. Efektem pracy było zaprezentowanie wystawy on-line pt. „Pieczęcie rycerstwa obcego na Śląsku do 1335 r. w zbiorach Archiwum Państwowego we Wrocławiu” w nowatorskiej technice obrazowania *Reflectance Transformation Imaging* (RTI)²⁵. Nowatorskie rozwiązanie prezentacji pozwoliło na przeglądanie obiektów poprzez dynamiczne manipulowanie położeniem źródła oświetlenia pod różnym kątem padania za pomocą specjalnej przeglądarki RTI Viewer²⁶ przez samego użytkownika (eksploratora wystawy). Dzięki tej technice można wychwycić i uwydatnić drobne detale pieczęci, które w innych warunkach byłyby niewidoczne lub trudno czytelne.

Automatyzacja i monitoring całości procesu digitalizacji poprzez wprowadzone rozwiązania oraz innowacyjny sposób prezentacji skanów w nowoczesnej formie, a także ochrona dziedzictwa kulturowego w formie cyfrowej w dłuższej perspektywie przyniosą wymierne korzyści wizerunkowe samej instytucji, z korzyścią dla przyszłych użytkowników.

Podsumowanie

Przeglądając się inicjatywom podjętym w Archiwum Państwowym we Wrocławiu oraz Archiwum Uniwersytetu Wrocławskiego, można dostrzec wiele podobieństw w organizacji procesów digitalizacji oraz prezentacji publikacji cyfrowych. We wspomnianych archiwach zostały wdrożone te same metody udostępniania obiektów cyfrowych oparte na standardzie IIF. Wdrożono też bliźniacze systemy do zarządzania procesem digitalizacji: IZZ (Inwentarz Zbiorów Zdigitalizowanych) w AUWr oraz RS („Rejestr Skanów”) w AP Wrocław. Oba systemy oparte są na dedykowanych rozwiązaniach klasy DPM (*Digitization Process Management*) i wykorzystują wspólny rdzeń *know-how* adaptowany do potrzeb organizacyjnych konkretnych instytucji. Podobne rozwiązania są wdrażane lub planowane do wdrożenia w Bibliotece Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu oraz w Zakładzie Narodowym im. Ossolińskich we Wrocławiu. Są to instytucje współtworzące Regionalny GLAM. Każda z tych instytucji wspiera rozwój opisywanych rozwiązań własnymi kompetencjami, co sprawia, że ewoluują one we właściwym kierunku, a dzięki wykorzystanej synergii kompetencji możliwe jest obniżanie kosztów ich rozwoju.

²⁵ www.ap.wroc.pl/wystawy/pieczecie-rycerstwa-obcego-na-slasku-do-1335-r-w-zbiorach-archiwum-panstwowego-we-wroclawiu [dostęp: 6.06.2022].

²⁶ *Ibidem*.

Regionalna współpraca archiwistów z Archiwum Państwowego we Wrocławiu oraz Archiwum Uniwersytetu Wrocławskiego zainspirowała dyrekcję Archiwum Państwowego Obwodu Lwowskiego do podjęcia współpracy z Uniwersytetem Wrocławskim w obszarze Regionalnego GLAM. Zaowocowało to podpisaniem listu intencyjnego w dniu 16 listopada 2021 r., którego sygnatariuszami byli rektor Uniwersytetu Wrocławskiego prof. Przemysław Wiszewski oraz Iryna Martens, dyrektor Państwowego Archiwum Obwodu Lwowskiego²⁷. Obecna sytuacja na Ukrainie utrudnia podjęcie bardziej zdecydowanych aktywności, ale mimo to prowadzone są prace, których celem jest przygotowanie pilotażowej kolekcji wybranych obiektów cyfrowych z Archiwum lwowskiego.

Podsumowując, można stwierdzić, że wspólne działania inicjowane przez wrocławskie instytucje kultury w obszarze digitalizacji i udostępniania obiektów dziedzictwa kulturowego okazały się korzystne i przyczyniły się do intensyfikacji szeroko rozumianej cyfryzacji w tych instytucjach. Regionalny GLAM jest otwarty na współpracę z kolejnymi instytucjami, co pozwoli na jeszcze lepsze wykorzystanie synergii kompetencji oraz potencjałów tych instytucji do rozwiązywania wspólnych problemów i podejmowania wspólnych wyzwań.

²⁷ Relacja z podpisania listu intencyjnego dostępna jest na stronie: <https://uni.wroc.pl/glam/aktualnosci/uwr-i-archiwum-we-lwowie-wspolpraca-w-ramach-regionalnego-glam> [dostęp: 27.05.2022].